

НОВИ УПОТРЕБИ НА ФЕМИНАТИВИТЕ *ДАМА*, *ГОСПОЖА*, *ЖЕНА* И *DAME*, *FRUE*, *KVINNE* В БЪЛГАРСКИЯ И НОРВЕЖКИЯ ЕЗИК

Гл. ас. д-р Иван Тенев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

В статията се разглеждат в съпоставителен план някои нови прагматични употреби на феминативите бълг. *дама*, *госпожа*, *жена* и съотв. норв. *dame*, *frue*, *kvinne*. Те се изразяват в неутрализиране на диференциалните семи ‘омъжена’, ‘с високо обществено положение’, ‘порядъчна’; функционална и семантична специализация; развитие на пейоративни употреби. Набелязват се причините за възникването им и условията за актуализацията им на равнището на речта. В допълнение се разглеждат и местоименията за далечно и близко посочване – като критерий за установяване на прагматични употреби с пейоративен характер, а при субстантивната им употреба и като преводни еквиваленти на феминативите. Установява се, че микросемантичните промени водят до промяна в дистрибуция на феминалните названия на макросемантично равнище, при което бълг. *дама*, *госпожа* и норв. *dame* разширяват полето си на употреба в речта за сметка на бълг. *жена* и норв. *kvinne*.

В статията в сопоставителном плане рассматриваются некоторые новые прагматические варианты употребления феминитивов болг. *дама*, *госпожа*, *жена* и норв. *dame*, *frue*, *kvinne*. В них наблюдается нейтрализация дифференциальных сем ‘замужняя’, ‘с высоким социальным статусом’, ‘порядочная’, функциональная и смысловая специализации; развитие пейоративных употреблений. Исследуются причины их возникновения и условия их актуализации на уровне речи. Наряду с этим анализируются местоимения дальнего и ближнего указания – как критерий установления прагматических употреблений пейоративного характера, а в субстантивном употреблении – как переводных эквивалентов исходных феминитивов. Устанавливается, что микросемантические изменения приводят к изменению в дистрибуции феминитивов на макросемантическом уровне, на котором бълг. *дама*, *госпожа* и норв. *dame* расширяют свою сферу употребления в речи за счет болг. *жена* и норв. *kvinne*.

Ключови думи: български език, норвежки език, феминални названия, прагматични употреби, пейоризация, показателни местоимения

1. Настоящата публикация е мотивирана от наблюдението, че студентите, изучаващи норвежки като чужд език в рамките на специалност „Скандинавистика“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“,

проявяват склонност към свръхгенерализиране на употребата на норв. *kvinne* ‘жена’ за сметка на норв. *dame* ‘дама, жена’ при превод на българските феминативи *жена*, *дама* и *госпожа*, докато функционалните преводни еквиваленти всъщност са два – *kvinne* и *dame*¹.

В основата на тази свръхгенерализация стои специфичен вид междуезикова асиметрия, означавана с термина дивергентна полисемия (англ. *diverging polysemy*). При нея две или повече многозначни думи в различни езикови системи обикновено се представят като преводни еквиваленти в двуезичните речници и имат „сходни основни значения“, без да са непременно формално сходни или генетично свързани. Въпреки това лексемите се отличават по семантичните си разширения (англ. *meaning extensions*) (вж. Altenberg, Granger 2002: 21–23).

Дивергентната полисемия при двойките бълг. *жена* – норв. *kvinne*, *дама* – *dame*, *госпожа* – *frue* е още по-усложнена, тъй като някои от семантичните разширения са резултат от синхронно активна и динамична *семантична неологизация* (за термина вж. LEKSIKOLOGIA 2013: 249) и поради това все още не могат да бъдат определени еднозначно като факт на езика и част от лексикалната норма.

Целта на настоящата статия е да се опишат в съпоставителен план част от семантичните разширения на разглежданите феминални названия, означавани тук като нови *прагматични употреби*, както и да се набележат причините за тяхното възникване и условията за актуализацията им на равнището на речта. В допълнение се разглежда и употребата на местоименията за далечно и близко посочване. От една страна, те се използват като критерий за установяване на прагматични употреби с пейоративен характер на феминативите при включване на местоименията като определение в именната фраза (напр. *Тая госпожа* *защо не се захване да работи някаква работа, ами все с глупости се занимава* (dir.bg, 2008). От друга страна, при субстантивната им употреба местоименията са и средство за запълване на очерталите се при междуезиковата съпоставка лексикални празноти (лакуни) в отделните съпоставяни езици (напр. *nei jeg forsto ingenting når ho dama begynte å bable om heil og halv* (forum.babyverden.no, 2010) ‘нищо не разбрах, когато онази започна да бръщолечи за цели и половинки’).

Естеството на предмета на изследването наложи използването на google.com като езиков корпус, като примерите за различните употреби са почерпани от форуми и коментарни полета в интернет като достъпен заместител на корпус от записана съвременна спонтанна устна реч.

¹ Срв. не особено категоричното пояснение относно честотата на употреба на *kvinne* и *dame* у Т. Бюл и Т. Суон (Bull, Swan 2002: 229): „*Kvinne* вероятно е най-често използваното означение за жени в общ смисъл, въпреки че много членове на езиковия колектив биха предпочели *dame*“ (преводът на цитатите и примерите в статията е мой – И.Т.).

В научната литература вече е посочвана пригодността на google.com за засвидетелстването и анализа на различни иновативни езикови употреби при квалитативни и релационни изследвания като настоящото (вж. напр. Diemer 2011, т. 1).

Изтъкваните недостатъци на google.com като езиков корпус (пак там: т. 1) са избегнати чрез филтриране на резултатите по страна и език (съотв. норвежки и български); модифициране на заявката чрез използване на операторите за търсене „“, *, () и др.; подбор на текстове, чиито автори са носители на съответния език като роден. Големият и променлив обем на езиковия материал, достъпен чрез google.com, обаче не позволява извеждането на категорични количествени изводи. При квалитативни изследвания, посветени на иновационни езикови процеси, това невинаги е и необходимо (пак там: т. 4). Формулирането на количествени изводи и в съпоставителен план беше затруднено от липсата и на паралелни норвежко-български езикови корпуси изобщо, както и от липсата на съответни по обем и съставени по сходни принципи корпуси от спонтанна устна реч за двата езика поотделно.

В скоби се посочват източникът на примерите и годината, а оригиналният правопис е запазен. Преводът на български език на именните фрази, съдържащи феминатив, в норвежките примери е дословен. Всички примери в публикацията изобщо отразяват речеви ситуации, в които референтът на именната фраза не е участник в комуникативния акт. Стремежът е примерите да представят минимален контекст, който изяснява еднозначно семантиката и употребата на феминативите.

2. В последните десетилетия значението на названията на лица жени, които най-общо можем да отнесем към лексико-семантичната група ‘лице от женски пол’, в съвременния български и норвежки език се характеризира с повишена динамичност (срв. Sumrova 2018: 8–9; Bull, Swan 2002), както на микросемантично, така и на макросемантично равнище.

2.1. С микросемантичното равнище се свързват промените в семантичната структура на думата. При бълг. *дама* например в речевата употреба все по-често се наблюдава неутрализиране на диференциалните семи ‘омъжена’, ‘с високо обществено положение’, ‘с изтънчено държание и обноски’, ‘порядъчна’ – напр. в *Дамата се е опитала да открадне розово бюстие, обшито с лъскави маниста* (trafficnews.bg, 2024) и *Дамата се опита с възможно най-груб тон да ни отпрати* (bg-mamma.com, 2016).

Регистрираното като основно в преработеното издание на академичния Речник на българския език (РБЕ 2006) значение ‘омъжена жена от състоятелните и образованите кръгове’ изглежда вече се конкурира по честота на речева реализация с немаркираното по отношение на призна-

ците образование, социален статус, възпитание, външен вид и пр. значение ‘лице от женски пол’ изобщо (отбелязано като *нюанс* на основното значение в RBE 2006 с дефиниция ‘изобщо жената в обществото’ и като второ значение в RChDBE 2007 и STRBE 2008 със синонимна дефиниция ‘жена, госпожа’). В BTR 2004 и BTR 2005 значението не е регистрирано.

С термина *нюанс* (*отсянка*) на значението според увода към първия том на Речника на българския език (RBE 2001: 41) се означава „леко изменено значение с някои допълнителни семантични признаци, които обаче не го променят по същество“. За определяните тук като „нови“ значения или нюанси смятам за по-подходящ термина *прагматични употреби*², тъй като тяхната актуализация в речта е силно зависима от различни прагматични фактори и в този смисъл те все още не могат безусловно да бъдат определени като факт на езика (*langue*)³. За това свидетелства и все още непоследователното им третиране в различните лексикографски справочници, както и дифузната им реализация (за термина срв. Radeva 2017: 102) едновременно с (доскоро) основното им значение в определени комуникативни ситуации. Така при бълг. *дама* разграничаването на родовото значение ‘жена изобщо’ от видовото значение ‘изискана жена’ често е проблематично, тъй като процесът на устойчиво обособяване на две семми все още не е приключил. В тази статия са подбрани примери, в които дискретността на двете значения според езиковата ми интуиция е достатъчно отчетлива.

Сходна промяна се наблюдава и при съответния интернационализъм *dame* в съвременния норвежки език. Тя е засвидетелствана лексикографски още в началото на XX в. – срв. пояснението (употребата по RBE 2001) ‘често и при упоменаване (като трето лице – б.м.), без (отчетливо) означаване на обществения статус’ към основното значение ‘жена с високо социално положение; жена, която носи белезите на известно добро възпитание’ под лемата *dame* в NROB 1937. В ВМОВ 1986 и ВМОВ 1993 значението, с дефиниция ‘жена’, вече е обособено като самостоятелно и трето поред. В онлайн изданието на речника (ВМОВ 2024) значението е поставено на първо място с дефиниция ‘възрастна (пълнолетна – б.м.) жена’, а значението ‘жена от знатен произход, жена с изискано поведение’ е на второ

² Срв. и термина *употреба* на думата за означаване на „обикн. ограничено по съчетаемост или по-стеснено по семантика използване на едно от значенията на думата, което не води до ново значение или отсянка в значението“ (RBE 2001: 41).

³ Поради неустановената засега устойчивост и разпознаваемост на разглежданите употреби (вж. LEKSIKOLOGIA 2013: 655) не съвсем подходящ е и терминът *конотация*, с който според популярната в българското езикознание дефиниция на Ю. Д. Апресян (Apresyan 1995: 159) се означават „несъществени, но устойчиви признаци на изразяването с лексемата понятие, които възплащават приетата в дадения езиков колектив оценка на съответния предмет или факт от действителността. Те не влизат непосредствено в лексикалното значение на думата, не са негово следствие и не произтичат от него“.

място. Срв. и основното значение ‘образована (и изискана) жена’ в NOB 1998 с добавено семантично пояснение (нюанс по RBE 2001) ‘жена изобщо’. В академичния речник Det Norske Akademis ordbok (NAOB 2024) първото поред основно значение вече е ‘(възрастна) жена’ с подзначение ‘възрастна жена, чиито поведение и облекло носят белезите на известно добро възпитание; изискана жена’. За неутрализирането на признаците ‘с добро възпитание’ и ‘изисканост’ свидетелстват примери като:

Jeg så en dame som kom svingende med en øks. Så så jeg en mann som var nær. Hun så ruset ut, så jeg ringte politiet ‘Видях една дама, която размахваше брадва. Видях и един мъж наблизо. Тя изглеждаше надрусана, затова се обадох на полицията’ (bt.no, 2023).

2.2. При българската лексема *госпожа* изглежда също протича процес на разширяване на значението и неутрализиране на семите ‘омъжена’ и ‘с представителна външност’, засвидетелстван и в речниците – срв. дефинициите ‘учтиво назоваване на омъжена или на възрастна жена с градска външност’ (RBE 2006) и ‘за назоваване на която и да е непозната немного млада жена или на жена, чието име говорещият не знае’ (STRBE 2008), като по-новата употреба ‘жена изобщо’ запазва семата ‘немного млада’ – напр.: *Една госпожа те търси* (пак там: 123).

Тук не се разглеждат употребите на *госпожа* като обръщение и като приложение към фамилно име. От анализа са изключени и шеговити употреби, основани на семата ‘омъжена’ (напр. *Отидохме с госпожата да хапнем по една люто-кисела супа* (frognews.bg, 2009), както и възникналото по метонимичен път значение ‘учителка’.

Съответния норвежки феминатив *frue* ‘господарка; омъжена жена’ (NOB 1998; NAOB 2024) можем да определим като архаизъм, който днес почти не се използва неутрално в стилистично и прагматично отношение. Сред редките изключения е следният пример за употреба като родово название с генерична референция:

Jo, men fruene har en tendens til å like hjul istedenfor brytere som må holdes inne ‘Да, но госпожите имат склонност да предпочитат колелца вместо прекъсвачи, които трябва да се натискат навътре’ (hjemmeautomasjon.no, 2017).

Днес, подобно на бълг. *госпожа*, норв. *frue* се използва шеговито въз основа на семата ‘омъжена’, включително и в устойчивото съчетание *fruen i huset* ‘господарката на дома; жената в къщата’ – напр.:

Fruen sa at vi hadde mus på loftet fordi hun hadde hørt noen lyder der oppe ‘Госпожата каза, че имаме мишки на тавана, защото чула някакви шумове горе’ (byggebolig.no, 2015).

2.3. При названията бълг. *жена* и норв. *kvinne* се наблюдава тенденция към сходна функционална и семантична специализация, при която двата феминатива все по-често се използват за назоваване на лица от женски пол предимно в контекст, в който се изтъкват или са от значение различията между мъжкия и женския пол – напр. в медицински текстове или в публицистични и научни текстове, посветени на еманципацията на жените; равноправието на половете; насилието, основано на пола; различни социални, психологически и културологични аспекти на мъжкия и женския пол и под., както и в текстове на криминална тематика⁴.

Процесът на специализация е много по-напреднал в норвежкия език, както личи и от факта, че в норвежките съответствия на неотносимата към изброените функционални сфери и тематични области фраза ‘жената на касата’ почти без изключение се използва лексемата *dame*, а не *kvinne*. В корпуса NNC 2020⁵ фразата *damen/dama i kassa/kassen* (с всички морфологични варианти на членуваните форми на същ. *dame* и *kasse* и с изключване на повтарящите се примери) се среща 56 пъти, а фразата *kvinnen/kvinna i kassa/kassen* – 11 пъти, от които 9 пъти в публикации относно криминални престъпления⁶. За сравнение, фразата *fruen i kassa/kassen* не се среща в NNC 2020.

Търсене в *google.com* потвърждава езиковата ми интуиция, че в българската речева практика преобладава фразата *жената на касата* (34 000 пъти), но се срещат и фразите *дамата на касата* (6 870 пъти) и *госпожата на касата* (423 пъти). При *госпожата на касата* преобладават случаите, в които ситуационният контекст се характеризира с конфликт, недоволство, раздразнение (вж. и т. 8). Съчетаемостта с предикативни (сказуемни) определения – прилагателни, изразяващи положителна или отрицателна оценка на поведението на референта на фразата (напр. *мила, любезна, вежлива; груба, невъзпитана, арогантна, намръщена* и др.), е подходящ тест за проверка на тази тенденция. Броят на прилагателните в предикативна позиция, изразяващи положителна или отрицателна оценка, в минимален контекст изречението *Жената/дамата/госпожата на касата е/беше ...* е съответно 32 и 7 при подлог *жената на касата*, 14 и 6 при подлог *дамата на касата* и 1 и 5 при подлог *госпожата на касата*. Т.е. *госпожата на касата* се съчетава по-често с предикативни определения, съдържащи отрицателна оценка, отколкото с определения за положи-

⁴ В дискусията относно разликата в употребата на *dame* и *kvinne* една потребителка на форума *kvinneguiden.no* отбелязва, че предпочита *kvinne* в „обобщаващ контекст, когато се позовавам на фактологична информация“ (<https://forum.kvinneguiden.no/topic/542874-kvinne-eller-dame/>).

⁵ NCC 2020 обхваща вестникарски текстове, публикувани в периода от октомври 1998 г. до ноември 2022 г. Обемът на корпуса е ок. 2,1 милиарда думи.

⁶ В норвежките публицистични текстове от тематичната област „престъпления и правосъдие“ поначало доминира *kvinne* (вж. Sælen Holtås 2023: 73–74).

телна оценка (в съотношение съотв. 5:1) за разлика от *жената на касата* (съотношение 1: 4) и *дамата на касата* (съотношение 1:2).

3. На макросемантично (парадигматично) равнище се наблюдава промяна в дистрибуция на феминалните названия със значение ‘лице от женски пол изобщо’, т.е. *жена, дама, госпожа* в български и *kvinne, dame, frue* в норвежки, при което бълг. *дама, госпожа* и норв. *dame* разширяват полето си на употреба в речта за сметка на бълг. *жена* и норв. *kvinne*. Промените на макросемантично равнище са свързани с промените в семантиката на отделните лексеми (микросемантичното равнище), като и двата процеса са доста динамични от синхронна гледна точка. За това свидетелстват и разнообразните металингвистични коментари от неспециалисти относно дистрибуцията на разглежданите феминативи в различни дискуссионни форуми в интернет (напр. bg-mamma.com⁷, kvinneguiden.no⁸) и други публикации⁹.

Влияние на микросемантично и на макросемантично равнище оказват както екстралингвистични фактори като заемането на значения и прагматични употреби от английския език и концепцията за „приобщаващ“ (англ. *inclusive*) и недискриминационен език, така и различни вътрешни за системата на българския и норвежкия език фактори като прагматично обусловената пейоризация на феминативите и други прагматични фактори като вида референция на именната фраза и присъствието на референта на названието в комуникативната ситуация при неопределена специфична референция на пример. Всички тях засягат повече или по-малко подробно по-долу.

Предмет на съпоставителния анализ тук са не толкова симетриите и асиметриите на ниво лексикална система – т.е. разликите в семантичната структура и обем и дистрибуцията на разглежданите названия в рамките на лексико-семантичната група – които можем да отнесем към *langue*. На базата на разграничението между съпоставителни лексикални изследвания на езиково и речево равнище, предложено от А. Данчев (Danchev 2001: 185), акцентът е поставен върху установяването на прагматичните фактори, които влияят върху речевата реализация на разглежданите лексеми в български и норвежки, и извеждането на тези фактори като терциум компарационис на равнището на *parole*. Неговото приложение за осъществяването на изчерпателен съпоставителен анализ на речево равнище за

⁷ Вж. напр.

<https://www.bg-mamma.com/?topic=1362090.75>, <https://m.bg-mamma.com/?topic=1485013>, <https://www.bg-mamma.com/?topic=1142766.7815>

⁸ Вж. напр.

<https://forum.kvinneguiden.no/topic/542874-kvinne-eller-dame/>, <https://forum.kvinneguiden.no/topic/1111744-jente-kvinne-eller-dame/>, <https://forum.kvinneguiden.no/topic/1493154-dame-eller-jente/>.

⁹ Вж. напр. <https://www.24chasa.bg/mneniya/article/6100481>

изясняване на „многобройните и многообразни прилики и разлики в съпоставящите езици, които не могат да се обяснят с помощта на речниците“ (пак там: 185) за съжаление не е възможно поради ограничения обем на публикацията и необходимостта от провеждането на социолингвистични анкети, които да потвърдят достоверността на изводите (срв. напр. подобно изследване за английския език у Meier 1999). Невъзможно е и строгото разграничение между анализа на езиково и речево равнище (Danchev 2001: 185). Така при коментара на отделните фактори се позовавам на семантичната структура на лексемите (езиковото равнище) и онагледявам резултата от влиянието им на речево равнище с подобрени примери.

4. Сред екстралингвистичните причини за промените на микро- и макросемантично равнище е влиянието на английския език и динамиката на употребата на лексемите *woman* и *lady*, която е обект на изследователски интерес още от края на XIX в. (Meier 1999: 56–57). Тяхната дистрибуция в американския английски език в края на 90-те години на XX в. според А. Дж. Майър (пак там: 62) се намира в аналогично на положението в норвежки и български „състояние на непрекъсната промяна“ (англ. *state of flux*). Феминативът *woman* измества *lady* като родово название на „жена без оглед на социалния ѝ и икономически статус, възпитание и пр.“ включително и в контексти, в които *lady* преди е бил предпочитан пред *woman* като евфемистично название (пак там: 67). Една от причините за това е, че феминативът *lady* частично се пейоризира и се възприема от някои членове на езиковия колектив като неодобрително название на жена, чиято порядъчност и добри обноски се разглеждат като проява на социален конформизъм и пресилено благоприличие (англ. *decorum*) (пак там: 61). В същото време за по-младите – към края на 90-те години – поколения употребата на *lady* вече не се свързва със семантичните нюанси „порядъчност“ и „висок социален статус“, а се възприема като название на интелигентна, силна и решителна (англ. *gutsy*) жена (пак там: 61, 67). В крайна сметка Майър (пак там: 60–61) отбелязва, че честотата на употреба на феминатива *lady* като основно учтиво название на жена (англ. *major carrier of respect*) намалява.

Двайсет години по-късно предвижданията на Майър за по-силното асоцииране на *lady* с „борбен дух, енергичност и „живот на ръба“ за сметка на англ. *decorum* (Meier 1999: 56–57) до голяма степен се потвърждават, като *lady* „поставя на изпитание остатъците от класови привилегии и свързаните с пола конвенции за учтивост и идентичност“ (Pelden et al. 2019).

С оглед на силното влияние на английския език върху норвежкия и българския част от прагматичните употреби на *lady* и *woman* вероятно засилват или предизвикват възникването на аналогични прагматични употреби в норвежки и български език – т.е. налице е онова, което Г. Анершен

(Andersen 2014: 18) нарича „непряко прагматично заемане“ (англ. *indirect pragmatic borrowing*). С възпроизвеждане на прагматичната употреба „интелигентна и решителна жена“ на англ. *lady* може да се обясни сходната употреба на норв. *dame*. Това личи от по-високата съчетаемост на *dame* с определения като *oppegående* ‘активна, енергична’, *driftig* ‘действена’, *flink* ‘способна’ в сравнение с *kvinne* в корпуса NNC 2020 (Sælen Holtås 2023: 74).

5. От 70-те години на ХХ в. насам с развитието на феминизма се повишава интересът както на езиковедите, така и на неспециалистите, към равенството между половете и отражението му в езика. В последно време акцентът се измества от равнопоставеността на мъжете и жените към деконструкция на традиционното понятие за пол. Различните полови идентичности вече получават и свои терминологични названия в английския език, а оттам и в български и норвежки – срв. напр. англ. *cisgender* със съкратена форма *cis*, бълг. *цисджендър*, норв. *cisperson*, *ciskjønn* ‘човек, чието чувство за собствения пол съответства на биологичния пол при раждането му’. Скорошната им детерминологизация (т.е. преминаването им към общоупотребимия език) в български и норвежки така, както това става в английски, не изглежда правдоподобна. Интензивността на дебатите, свързани с названията на различните полови идентичности, обаче според мен също влияе върху узуса и разколебава отношението на езиковия колектив към повече или по-малко установените названия на лица жени.

6. Прагматичен фактор, който влияе и върху честотата на употреба, и върху дистрибуцията на разглежданите феминални названия в български и норвежки, е формулиран от Р. Келер (Keller 1994: 73–74). Позовавайки се на т.нар. „парадокс на Мандевил“¹⁰ той посочва, че немските феминативи с родово значение „жена изобщо“ (нем. *Weib*, *Frauenzimmer*, *Frau*) са обект на постепенна пейоризация. Тя се дължи не на „латентна враждебност“ към жените, а на свойствения на обществата с традиционно галантно отношение към тях стремеж към използване на названия от „по-високо стилово равнище“ за сметка на по-старите, стилистично и прагматично немаркирани, т.е. неутрални, означения. При това изместеното название постепенно се пейоризира, а съдбата на изместващото е да се превърне в стилистично неутрално и в крайна сметка на свой ред да придобие отрицателна оценъчност. По този начин неутралното някога нем. *Weib* днес

¹⁰ Според „парадокса на Мандевил“, извлечен от съчиненията на философа Бернард Мандевил (1670–1733), полезните и положително оценявани социални промени са последица от морално оспорими мотиви на членовете на общността (Keller 1994: 30), т.е. злонамерените действия могат да доведат до възникването на „добри“ структури и обратно, добронамерените действия – до възникването на „лоши“ структури (пак там: 33). Келер илюстрира парадокса с методите за изтръгване на признания чрез мъчения на Инквизицията, възникнали в резултат на забраната да се налагат наказания единствено на основата на косвени доказателства.

вече се употребява предимно като грубо и пренебрежително название за лице жена (срв. DWDS 2024), докато при нем. *Frau* от синхронна гледна точка се наблюдава процес на стилова и прагматична неутрализация, като мястото му на по-учтиво название постепенно се заема от *Dame*. Келер посочва например, че на вратите на дамските тоалетни в германските ресторанти (ресторантът поначало се възприема като място за галантно общуване) има надпис *Damen*, докато над тоалетните в обществените институции е изписано *Frauen*.

Както споменах в т. 2.3, функционалната специализация на норв. *kvinne* и свързаното с нея неутрализиране на семантичните компоненти ‘с високо обществено положение’ и ‘с изтънчено държание и обноски’ при норв. *dame* са по-напреднали отколкото при българските им съответствия *жена* и *дама*. Така, ако възпроизведем примера на Келер, ще видим, че над обществените тоалетни в Норвегия пише *damer* ‘дами’, а над тези в България *жени*. В норвежкия език тоалетните, предназначени за жени, се означават почти без изключение с композитума *dametoalett* ‘дамска тоалетна’, а в българския с именните фрази *женска тоалетна* и *дамска тоалетна* – приблизително в съотношение 1:1 в по данни от google.com.

В крайна сметка според Келер изборът на думи от лексико-семантичната група ‘лице от женски пол’ „няма нищо общо с доброто или лошото мнение, с общоприетите правила за учтивост или обществения статус на хората, за които се говори, а зависи единствено от това дали е приемливо или не да се играе играта на галантност (англ. *the game of gallantry*)“ (Keller 1994: 74).

Според мен това твърдение е твърде категорично, доколкото в конкретната комуникативна ситуация изборът между названията *жена*, *дама*, *госпожа*, съотв. *kvinne*, *dame* и евентуално *frue* се определя както от проявите на „играта на галантност“, така от други прагматични и дискурсни фактори, действащи съвместно с тях – напр. присъствието на референта в комуникативния акт. Доколкото не е ясно докога ще се играе „играта на галантност“, Келер посочва, че неговият модел на обяснение на пейоризацията на названията на лица жени не може да се използва за прогнозиране на семантичния развой на лексемите *Frau* и *Dame*, а има по-скоро диагностична стойност, т.е. описва и обяснява употребата на лексемите от синхронна гледна точка (пак там: 74). Промените на речево равнище обаче водят до системни промени на езиково равнище, т.е. свързването на лексемата с еднотипни прагматични употреби в речта може да доведе до възникването на устойчиви конотативни значения и ново денотативно значение (вж. и т. 11). Затова и според мен моделът на Келер е приложим не само при анализа на употребата на лексемите от синхронна гледна точка, но и за прогнозиране на еволюцията на семантичната им структура, отчитайки, разбира се, и редица други фактори. В български и норвежки

„играта на галантност“ катализира промените в лексикалната семантика дори и без наличието на нов, „изместващ“ феминатив и без пълна пейоризация на „изместваните“ названия – *жена* и *kvinne* не са подложени на пейоризация в същата степен като нем. *Weib* (вж. обаче и т. 8.3 за примери като *тая жена не ща да я виждам* и т. 9.1 за норвежки пейоративни композитуми с детерминант *kvinne*).

Така може да се допусне, че бълг. *дама* и норв. *dame*, които днес претърпяват процес на неутрализация, видим и от описанието на значението им в най-новите тълковни речници, в бъдеще ще бъдат пейоризирани частично или изцяло.

7. Подобен процес вече се наблюдава в норвежкия език, но все още не е регистриран в тълковните речници. Определената (членуваната) форма на норв. *dame* (т.е. *dama*, по-рядко морфологичния вариант *damen* (вж. и т. 7.1) с определена специфична референция често се използва като експресивно средство за изразяване на отрицателна оценъчност, особено в комуникативни ситуации, характеризиращи се с конфликт, спор, недоволство, раздразнение и под. – напр.:

Ender med at jeg må be dama om å kalle inn hunden. Heldigvis ble det ikke noe mer bråk med det den gangen ‘Накрая трябваше да помоля дамата да прибере кучето си. За щастие не се наложи да се разправяме повече този път’ (hundesonen.no, 2004).

7.1. Често пред членуваната форма *dama* се добавя личното местоимение *hun* ‘тя’ или неговите разговорни и диалектни по отношение на норвежката писмена норма букмол морфологични варианти *ho* и *hu* (напр. *hun dama*, *ho dama*, *hu dama*). Фразата би могла да се разшири и с наречието за място *der* ‘там’ и разговорния му вариант *derre* (напр. *hun der dama*, *hun derre dama*) и много по-рядко с наречието *her* ‘тук’ (напр. *hun her dama*; фразата *hun herre dama* с разширения вариант *herre* не се регистрира в google.com) (вж. Lie 2010: 71; Vindenes 2021) – напр.:

Ho dama i kassa er så sur når det gjelder sånne ting ‘Дамата на касата се сърди, когато става въпрос за такива неща’ (forum.kvinneguiden.no, 2006);

Det var skikkelig råttent gjort av hun der dama å diskriminere deg på den måten ‘Наистина е гадно от страна на тази дама там да те дискриминира по този начин’ (forum.kvinneguiden.no, 2006);

ho derre dama har jo ødelagt hele programmet! ‘Тази дама там развали цялото предаване’ (vg.no, 2008);

Rommene var strøkne, men fremdeles virket hun her dama noe sur og irritert over at det sto kler i stuen ‘Стаите бяха в безупречно състояние, но тази дама тук все още изглеждаше сърдита и раздражена от това, че във всекидневната имаше дрехи’ (forum.klikk.no, 2010).

В тези случаи местоимението *hun* (*ho*, *hu*) функционира не като лично, а като показателно местоимение, което според Я. Б. Юханесен изразява „психологическа дистанция“ (Johannessen 2008) в съчетание с „пренебрежително отношение“ (пак там: 67). Според мен във фразата *hun dama* местоимението *hun* и особено функционално маркираните му варианти *ho* и *hu* са прагматични маркери, които сигнализируют по-висока степен на негативно отношение у говорещия и подсилват отрицателната оценъчност, вложена в членуваната форма на *dame*.

В някаква степен за прагматичен маркер със същата функция можем да приемем и употребата на членната морфема за *genus femininum -a* вместо *-en* (за *genus commune*), доколкото норвежкото съществително *dame* се употребява и като съществително от женски род, и като съществително от общ род в зависимост от диалекта или предпочитания вариант на писмената норма букмол. В този смисъл формата *dama* за някои носители на норвежкия език е стилистично и прагматично по-маркирана като разговорна, диалектна или даже просторечна в сравнение с *damen*.

Разширените с *der* и особено с *derre*¹¹ фрази с опора *dama* изразяват пейоративността в още по-висока степен, като показателното местоимение *hun* и *derre* заедно образуват комплексен демонстратив, който поначало е маркер за пейоративност при опори, чийто референти се откриват лесно в непосредствения контекст (вж. по-подробно Vindenes 2021: 150–153) – срв. и бълг. *Отивам и гледам, тоя там брадатия бил ходжа някакъв* (marica.bg, 2015). Заради способността им да изразяват прагматични функции в различна степен Ю. Виненес определя този тип комплексни демонстративи като прагматикализирани (Vindenes 2021: 135).

В комуникативни ситуации, несвързани с конфликт и недоволство, членуваната форма на *dame*, вкл. във фрази, разширени с показателното местоимение *hun* (*ho*, *hu*), и по-рядко във фрази с *der/derre*, освен неодобрителна, изразява неутрална и даже положителна оценка – напр.:

Ho dama var skikkelig snill ‘Дамага беше наистина мила’ (bondelaget.no, 2019);

¹¹ За възприемането на *derre* като отчетлив пейоративен маркер свидетелства и метаезиковата употреба на кавичките в следния пример: *Trodde de hadde annet å gjøre på enn å krype for hun "derre" kjerringa i regjeringen*. ‘Мислех, че имат друга работа освен да пълзят в краката на оная там вещица от правителството’ (baatplassen.no, 2007).

Traff ho derre dama der først på 80-tallet. Står veldig respekt av det ho Erna ha gjort i Aberdeen ‘Запознах се с тази дама там още през 80-те години. Дълбоко уважавам това, което Ерна направи в Абърдийн’ (skipsrevyen.no, 2019).

7.2. Маркер за пейоративност могат да бъдат и показателните местоимения *den* ‘онази’ и по-рядко *denne* ‘тази’ (*den dama*, *denne dama*). Именните фрази могат да се разширят с локативните наречия *der* (*derre*) и *her* (*herre*), вкл. и в постпозиция, при което отново възникват прагматикализирани комплексни демонстративи:

Nå må den derre dama kutte ut dette tullet! ‘Онази там дама трябва вече да престане с глупостите!’ (vg.no, 2011);

Den der dama har ødelagt mange barn ‘Онази там дама е унищожила много деца’ (Facebook, 2020);

Nå har jeg også funnet ut at denne her dama (hun som sladrer) gjør feil ‘Открих, че тази дама тук (която клюкарства) греши’ (forum.kvinneguiden.no, 2009);

Den dama der er en råttass av et kvinnemenneske ‘Онази там дама е истинска грубиянка’ (nettavisen.no, 2023).

Заради прагматикализираната си употреба като част от комплексни демонстративи *her* (*herre*) губи локативно-проксималното си значение и се съчетава както с проксималното, така и с дисталното показателно местоимение (*denne her dama*; *den her dama*, *den herre dama*) (Vindenes 2021: 132, вж. и по-горе). Не всички комбинации от показателно местоимение и локативно наречие са прагматикализирани в еднаква степен. Отново най-отчетлива е пейоративната употреба на комплексните демонстративи, съдържащи *derre*.

7.3. Способността на показателните местоимения и особено на комплексните демонстративи да изразяват отрицателно отношение е отбелязана от С. Ли (вж. Lie 2010: 64 и прегледа на литературата там), като според Ли изразяването на отрицателна оценъчност е една от проявите на способността им да изразяват „експресивно или емотивно отношение“ изобщо, вкл. и „възхищение, възмущение, нетърпение, шеговито отношение и др.“ (Lundeby 1965: 26, цит по Lie 2010: 64). Тази способност на показателните местоимения (вкл. *han* ‘той’ и *hun* ‘тя’) и комплексните демонстративи, в които те участват, се разглежда от Ли (пак там: 64) като вторична или като „допълнителна функция“ по отношение на функцията им да изразяват т.нар. дейксис на общия опит (норв. *bakgrunnsdeixis* (термин на Ли), англ. *recognitional deixis*), при който референтът на фразата

„не е споменаван в разговора досега, но събеседниците знаят за какво или кого става въпрос“ (Vidnesnes 2021: 136) на базата на общ личен, обществен или културен опит (англ. *background*) (по Lie 2010: 61).

В подхода на Юханесен (Johannessen 2008) отрицателната оценъчност се разглежда като проява на „психологическа дистанция“ без оглед на изразявания от фразата дейкис, като и двамата автори критикуват взаимно схващанията си (Johannessen 2008: 67; Lie 2008: 89–91). При всички положения обаче при фразите с опора *dama* е налице устойчив на равнището на речта паралелизъм между прагматикализирана употреба на (комплексните) демонстративи и пейоративността, поначало присъща на лексикалната опора. За това говори фактът, че в минимален контекст фразата *hun (hu, ho) derre* [...] с *derre* като отчетлив пейоративен маркер (вж. по-горе) в google.no опората *damen/dama* се среща ок. 40 пъти (в ок. 30 от случаите с еднозначно пейоративна употреба), а опорите *kvinne* и *frue* веднъж, при това членувани с окончанието за genus femininum *-a* (вж. т. 7.4).

В крайна сметка изглежда тук става въпрос за относително разпространена и устойчива прагматично зависима пейоративна употреба на съществителното *dame*, обяснима чрез модела на Келер, като отрицателната оценка се изразява и с морфологични средства (членната морфема *-a*), а на равнището на фразата с прагматикализираните граматични средства (показателното местоимение *hun*, комплексните демонстративи *hun derre*, *hun der*, *den der* и др.).

7.4. Сходен модел на пейоризация, вероятно по аналогия на *dame*, в редки случаи се наблюдава и при *kvinne* и *frue*. В малкото примери, които открих, отрицателната оценъчност е маркирана чрез показателното местоимение *hun* и морфологичните му варианти, както и чрез комплексните демонстративи *hun (hu/ho) der (derre)*, *den der*:

Æ sku hatt fått fatt i ho fruen å tatt stiftemaskin å stifta igjen kjæften [...] ‘Бих я хванал тая госпожа и ѝ бих заципал устата с телбод [...]’ (www.vg.no, 2009);

Steroider er FULT lovlig, og er IKKE narkotika eller hva hu kvinna ville frem til ‘Стероидите са напълно законни и не са наркотици или каквото там твърди тая жена’ (forum.kvinneguiden.no, 2005);

eg hadde sikkert [...] spurt hu kvinnen om hvorfor hu sender sånne bilde til en mann som er i et forhold ‘Сигурно щях да попитам тая жена защо изпраща такива снимки на мъж, който е обвързан’ (forum.babyverden.no, 2009);

Jeg forstår enda ikke hvorfor den der kvinnen gjorde dette? ‘Все още не разбирам защо тази жена направи това?’ (forum.doktoronline.no, 2012);

Hun der kvinnen har ikke helt rent mel i posen ‘На тази жена не ѝ е съвсем чиста работата’ (kvinenguiden.no, 2020);

Ser i VG at hun derre kvinna fra, sørlandet har kjøpt kåpe til 30000. Ka i faen tror hun at hun er ‘Прочетох във ВГ, че тази жена там от Южна Норвегия си е купила палто за 30 000. За каква, по дяволите, се мисли’ (Facebook, 2023);

Eller om hun derre frua og andre rosabloggere ‘Или за онази там госпожа и други авторки на дамски блогове’ (forum.klikk.no, 2013).

8. Според езиковата ми интуиция българските съответствия в подобни комуникативни ситуации, свързани с конфликт, недоволство и под. при специфична определена референция биха били *госпожата* (по-рядко *жената* и *дамата*) или показателните местоимения *оная/онази, тая/тази* – използвани самостоятелно (субстантивно) или адекватно, т.е. като определение към изброените съществителни:

[...] *друга колежка наскоро роди и през цялата бременност се беше побъркала от тези ухания, а госпожата дори не се трогна, хем беше предупредена многократно* (bg-mamma.com, 2011);

Една ме обвини, че съм си тръгвала всеки път час по-рано. Много гадно ми стана, понеже това не е вярно. Опитах да и кажа, че не е така, но жената дори не ме слуша, погледа и стана супер злобен (bg-mamma.com, 2016);

Дамата ме изгледа сърдито и троснато каза – „Тестери нямаме!“ (bg-mamma.com, 2015);

И свеки ѝ направила закуска, на обяд храница, кафенце, и така до 19 часа, когато взе да се стъмва, а оная не си тръгва (bg-mamma.com, 2007);

Тая госпожа с негативното мнение и мен ме издразни (zachatie.org/forum);
А колкото до оплакванията на оная госпожа за условията на работа в съдебната система, ще кажа само [...] (lex.bg/forum, 2006).

8.1. Споменатото в т. 2.2 неутрализиране на семите ‘омъжена’ и особено ‘с представителна външност’ при съществителното *госпожа*, освен до разширяване на значението до ‘лице от женски пол изобщо’, изглежда е предпоставка за все по-честа пейоративна употреба – особено на членуваната форма на съществителното при определена референция (срв. неопределената специфична референция по-долу), като механизмът е сходен на пейоризацията на норв. *dame* и отново съответства на модела на Келер:

Госпожата обаче отново заблуди съда и си извади нов изпълнителен лист (lex.bg/forum, 2020);

Не познавам *госпожата*, но я мернах по националната телевизия на ГЕРБ (НОВА ТВ) да друсва цици в автомобил (kodibg.org/forum, 2020);

Слезе си *госпожата* и започва някакви юмруци да ни сочи и да ни заплашва (forum.mtb-bg.com, 2011).

8.2. Р. Ницолова отбелязва самостоятелната (субстантивната) употреба на показателното местоимение за далечност – вместо собственото име или неутрален именен израз – за изразяване на отрицателно (често пренебрежително – б.м.) отношение на говорещия към референт трето лице в примери като „*Прибра ли се вече оная?*“ в.м. „*Прибра ли се вече Боряна?*“ (Nitsolova 2008: 177).

Негативно отношение обаче може да се изрази и с показателното местоимение за близост, т.е. „*Прибра ли се вече тая?*“. Срв. и мнението на М. Илиева (Pieva 2004: 85), която разглежда тази употреба на показателните местоимения като проява на „обезличностяване“ – т.е. чрез назоваването на познато лице не по име, а с показателно местоимение „лицето се измества от света на своето, познатото на говорещия към света на чуждото, непознатото“.

В тези случаи по-често се използва местоимението за далечно посочване, тъй като то е маркираният член на деиктичната опозиция и следователно е „по-подходящо за изразяване на оценка“ (Tarromanova 2020: 189).

8.3. Адекватно употребените показателни местоимения също могат да изразяват отрицателна оценка, като обикновено подсилват оценката, изразена чрез определяемото (Tarromanova 2020: 190) в примери като:

иначе като го застраховах оная патка от офиса им ми взе 1500 лв. (forum.mitsubishibg.com, 2010);

Сега видях колега че тая патка от глобул не ми е сложила гаранционната карта (forum.androidbg.com, 2014).

Е. Търпоманова посочва, че опозицията *близо/далеч* между показателните местоимения се неутрализира при адекватна употреба, „натоварена с оценъчни функции“ (Tarromanova 2020: 190). Както посочих в т. 8.2, тенденция към неутрализация се забелязва и при субстантивната им употреба.

Отрицателната оценка, изразявана чрез показателните местоимения, се дължи на разширяването на значението им, при което освен отдалеченост по място и време, те означават и „отдалеченост по характер“ или отрицателна „дистантна оценка“ по термините на М. Илиева (Иlieva 1993: 75), срв. „психологическата дистанция“ у Ю. Б. Юханесен (Johannessen 2008). Отрицателната оценка се изразява по-често чрез разговорните съкратени форми *тоя, тая, таз, тва, тия; оня, оная, оназ, онуй, ония*, които са и по-експресивни поради стилистичната си маркираност – напр.:

Въобще не ме вълнува тая дама... Кукувица и толкова (bgmamma, ж. 2018).

Прави впечатление, че макар и феминативът *жена* да не се използва пейоративно при самостоятелна употреба, той с лекота се съчетава с показателно местоимение като пейоративен маркер:

Добре де, тая жена не разбра ли, като си е чела договора, че ще спи с 15 човека в една стая! (bgmamma, ж. 2013);

С една дума тая жена е отврат, а Марина Цекова е прекрасна във всяко едно отношение! (marica.bg, 2021).

8.4. Освен заместващата и адекватната си употреба, показателните местоимения често се използват анафорично (с кореферентен израз в предходната част на текста) и катафорично (с кореферентен израз в следходната част на текста), като отново опозицията *близо/далеч* се неутрализира – напр.:

Като видя делката изпадна в диво реване, а тая му вика „шишиш не ми разваляй дисциплината“ (bandido.mamaibebe.com, ж., 2012);

Като им гледам критериите на задамата темата и оная, дето ѝ приглася, чак ми иде да си наля едно (bg-mamma.com, 2021).

8.5. Особено интересна е самостоятелната употреба на показателните местоимения в следните примери, в които липсва кореферентен израз в предходния или следходния контекст. Тази употреба се среща често в изказвания, съдържащи възпроизведена реч:

Оня ден отивам за гражданска в Алианс и оная вика 300лв (bmwpower-bg.net, 2007);

Отивам да си купя карта от днес за градския и онази ми вика 25 лв. (Facebook, 2019);

Поръчах си по телефона и тая вика ако има проблеми ще ви се обадиме и нито се обадиха нито донесаха храната (forum.vwclub.bg, 2007);

Като подавах документи за еднократна помощ и тази ми вика: „Подайте си документи и за детски“ (bg-mamma.com, 2011).

В достъпната ми научна литература не открих коментари за тази специфична употреба. Не мога да определя еднозначно дали става въпрос за заместваща употреба (т.е. дали местоименията *оная*, *тая* заместват напр. именната фраза „жената, с която говорих“); за катафорична употреба с елипса на постцедента „с която говорих“; за адекватна употреба като съгласувано определение с елипса на опората на фразата, т.е. на съществителните „жена“, „госпожа“ или друг феминатив с пейоративно значение като напр. „патка“, „глупачка“ и под.

Тъй като заместените или пропуснати елементи лесно могат да бъдат реконструирани от слушателя на базата на споделения с говорещия опит и фонові знания и при нужда да бъдат актуализирани в речта, правдоподобно изглежда и разглеждането на тази употреба на показателните местоимения като проява на т.нар. дейксис на общия опит, споменат в т. 7.3. Сrv. и т.нар. „нефорични“ (англ. *non-phoric*) употреби на показателните местоимения в разговорния дискурс на английския език (вж. по-подробно Rühlemann, O'Donnell 2015: 339 – 341 и цитираната там литература) и особено употребата на *this* и *that* като определения в именна фраза, чийто „референт може да бъде идентифициран от слушателя на базата на споделения опит“ (англ. *recognitional use*) – напр. *Was at the store today and this cashier girl who kept looking at me wrote this on my receipt* ‘Днес бях в магазина и тази касиерка, която непрекъснато ме гледаше, ми написа това на касовата бележка’ (reddit.com, 2023).

Употребата на показателните местоимения в примерите по-горе може да е и вид индиректна (асоциативна) анафора. При нея антецедентът (напр. „отивам за гражданска в Алианц“, „поръчах си по телефона“) и анафоричният израз (тук показателното местоимение) не са кореферентни, а са свързани метонимично, при което антецедентът функционира като тригер (англ. *antecedent-trigger*), задаващ „рамката, в чийто обсег анафоричният израз ще намери своята интерпретация и референция“ (Cornish et al. 2005: 365).

В тези случаи можем да предпологаме подлежаща фузия¹² на местоимението *оная*, *тая* и опората на именната фраза, която на свой ред би мо-

¹² Термина фузия заимствам от Хр. Стаменов (Stamenov (2022: 65–66), който възприема идеята за фузия от Хъдълстън и Пулъм (Huddleston, Pullum (2002: 410), като я прилага при

гла да бъде разширена и с подчинено определително изречение. С други думи *оная* и *тая* съчетават функциите, които експлицитно бихме могли да изразим с фразата напр. „оная глупачка, с която говорих“. Така местоименията са едновременно дума заместител, идентификатор, маркер за половата принадлежност на назоваваното лице и маркер за неодобрителна оценка. Пейоративната употреба в посочените примери се основава на присъщата на показателните местоимения възможност за изразяване на „дистална“ отрицателна оценка, но може да се разглежда и като унаследена от опора с поначало пейоративна лексикална семантика – напр. *глупачка* и др. Впечатление прави употребата на местоимението *тая* и *тази* в последните два примера, тъй като тя противоречи на отбелязаното от М. Илиева, че „в случаите на оценъчна употреба *този* показва познаване на лицето, за което се говори, знаене на името му, т.е. възможност за избор при назоваването“ (Илиева 2004: 85).

Подобна фузия е налице и при самостоятелно употребените показателни местоимения за лица мъже, както и на формите на местоименията за множествено число:

И след една седмица чакане днес ми звънят от офиса на Еконт в Девня и тоя ми вика „Имаш някъв колет тука при нас. Ела и го земи.“ (diecastcarsbg.com, 2011);

Аз се опитах да вляза в една тоалетна в Истанбул и оная ми вика – тука е само за мъже (dnes.bg, 2018);

Днес отивам в КАТ да подам документи за златен талон и тия ми викат нямаш право! (fiatforum.bg, 2014).

8.6. Ако обърнем посоката на съпоставката, ще видим, че изоморфни и функционално еквивалентни на самостоятелно употребените показателни местоимения, разгледани в т. 8.5, са самостоятелно употребените норвежки лични (всъщност показателни (вж. т. 7.1), местоимения *hun* (*hu, ho*) ‘тя’, *han* ‘той’, *de* ‘те’, разширени до комплексни демонстративи с добавяне на наречieto *der* – срв. напр. отсянката на пренебрежително отношение в:

Jeg dro fort ned på apoteket og kjøpte angrepille, og hun der sa at det skulle gå fint å ta p pillene sammen med denne angrepillen ‘Отидох бързо до аптеката и купих хапче „за след това“, а онази там каза, че би могло противозачатъчните да се взимат заедно с хапчето’ (ung.no, 2021);

анализа на някои употреби на *един* в българския език.

Jeg visste ikke at jeg får medregnet det jeg tjener i denne jobben, men snakket med nav og han der sa at det gjorde jeg ‘Не знаех, че включват в сметките това, което печеля на настоящата си работа, но говорих с данъчната служба и онзи ми каза, че е така’ (klikk.no, 2007);

Mener den hetter Ellen ørelappstol. [...] De der sa det var samme serien, og samme design. ‘Мисля, че се казваше фотъйл „Елен“. Онези там казаха, че е същата серия и същия модел’ (foreldreportalen.no, 2010).

И тези употреби могат да се разглеждат като фузия на комплексния демонстратив и опората на именната фраза, аналогична на положението в български. За разлика от български обаче нейните прояви в норвежки са по-малко на брой, интензивността на отрицателната оценка е по-ниска (по скалата от грубост до пренебрежение), като много по-често се среща експлицитна реализация на опората:

Kjøpte fairtrade roser i dag [...] og ho dama sa at det var 5 dagers garanti og at jeg ikke trengte kvitering ‘Днес купих феъртрейд рози [...] и онази дама каза, че има 5 дни гаранция и че нямам нужда от касова бележка’ (forum.babyverden.no, 2012);

Så jeg ringte banken, og dama sa at nei, det er ikke betalt ‘Обадих се на банката и дамата каза, че не, не е платено’ (hundesonen.no, 2015).

9. В разгледаните дотук примери именните фрази, съдържащи разглежданите феминални названия, имаха определена референция – т.е. означаваша специфични, определени индивиди, разпознаваеми и за говорещия, и за слушателя, вкл. и на базата на дейксиса на общия опит.

Накратко ще разгледам в съпоставителен план дистрибуцията и пейоративните употреби на феминативите при неопределена специфична референция, при която „индивидуалните признаци на референта се мислят като непознати за слушателя, а за говорещия най-често са определени“ (Nitsolova 2008: 93) – напр. „*Вчера една жена ми каза, че ...*“.

Нечленуваната (неопределена) форма на норв. *dame*, т.е. *en dame* с предпоставен неопределителен член, се използва за изразяване на неопределена специфична референция и неодобрителна оценка в примери като:

Vi ble sendt bort i en svært uvennlig tone av en dame som gadd ikke engang å kontrollere om det er en gratis bord ‘Бяхме отпратени с доста враждебен тон от една дама, която даже не си даде труда да провери дали има свободна маса’ (<https://no.tripadvisor.com>, ж., 2014);

Jeg prøvde og ringe Nav sitt sentralbord og kom til en dame som ikke en gang forstod meg, hun forstod ikke norsk ‘Опитах се да се обадя на телефона на данъчната служба и попаднах на една дама, която даже не ме разбира, не разбираше норвежки’ (monicavederhus.blogg.no).

И тази употреба е проява на тенденция към устойчива в узуса пейоризация, която се осъществява едновременно с разширяването на значението на *dame* към „жена изобщо“ или е предхождана и предизвикана от него, ако следваме модела на Келер. Възможно е тази употреба на неопределената специфична фраза *en dame* да се подсилва по аналогия от по-видимата пейоризация на определената фраза *dama* и разширените ѝ варианти (*ho dama* и др.).

Тези наблюдения се основават на езиковият ми опит, но могат и да се докажат, ако сравним честотата на употреба на *en dame* спрямо *en kvinne* в подходящ минимален контекст, който експлицира пейоративната употреба. Напр. при търсене в google.com ще видим, че фразата *en/ei dame som var lite* ‘една дама, която не беше съвсем (достатъчно) +’ прилагателно, изразяващо отношение’ се среща пет пъти, а фразата *en/ei kvinne som var lite ...* ‘една жена, която не беше съвсем (достатъчно)’ веднъж¹³.

В същата функция в българския език се употребява *една госпожа* или само *една*, по-рядко *една жена*, *една дама*, които се предпочитат в неутрални комуникативни ситуации (ситуации, които не са обвързани с конфликт). Срв. употребата на *една госпожа* и *една жена* в:

Една госпожа се качва също от моята спирка. През това време една жена се наглася да става, явно ще слиза на следващата. Въпросната жена¹⁴ от моята спирка веднага фиксира възможността и се засилва натам (bg-mamma.com, 2014).

9.1. При субстантивната употреба на *една* в примери като *А сутринта, една ме предреди в Пикадили много нагло и лежерно* (bg-mamma.com, 2013) според Хр. Стаменов е налице фузия, при която *един* съвместява

¹³ Във фразите *en dame som var lite interessert i å forklare menyen* ‘една дама, която беше недостатъчно заинтересована да ни обясни менюто’; *en dame som var lite hyggelig, viste ingen interesse* ‘една дама, която не беше достатъчно учтива, не показва никакъв интерес’; *en dame som var lite behjelpelig* ‘една дама, която беше недостатъчно услужлива’; *en dame som var lite kundevennlig* ‘една дама, която не беше достатъчно приятелски настроена към клиентите’; *en noe eldre dame som var lite imotekommende* ‘една по-възрастна дама, която не беше много отзивчива’; *en ruset kvinne som var lite samarbeidsvillig* ‘една пияна жена, която не беше склонна да сътрудничи’.

¹⁴ В именната група *въпросната жена* пейоративният елемент според мен вече се носи от прилагателното *въпросната*, често използвано и субстантивно, при което пейоративното му значение е още по-експлицитно (срв. *Въпросната дори не ни е от района* (bg-mamma.com, 2013)).

едновременно функция на числително, на маркер за специфична неопределеност и прономинална функция (Stamenov/Стаменов 2022: 63–66).

В примери като този според мен субстантивната употреба на *един* е и прагматично натоварена, като изразява отрицателната оценка на говорещия спрямо поведението (различни степени на неодобрение) или личността (различни степени на пренебрежение) на референта. Също както и при разгледаните в т. 8.2, 8.4 и 8.5 самостоятелни употреби на показателните местоимения, и при *един* е налице проява на „обезличностяване“ (по термина на Илиева (Илева 2004: 85). То се състои в избягване на назоваването на референта със съществително име поради по-високата субстанциалност на съществителните имена в сравнение с думите с прономинална функция.

Норвежките съответствия на тази употреба на формата за женски род *една* ще бъдат най-често именни фрази с експлицитно изразена опора. Неопределителният член в норвежкия език в по-новите граматични описания се разглежда като числително име заради „квантифициращото си значение“ (Faarlund et al. 1997: 217–218) и има следните форми: *en* за genus commune с алтернативна, но незадължителна форма за genus femininum *ei*, и *et* за genus neutrum. Единствено формата *en* би могла да се използва субстантивно с неопределена специфична референция за означаване на лица. За разлика от български, полът на лицето остава немаркиран – срв. изречението *For noen dager siden var jeg og en til med en i butikken som ble tatt for å stjele* ‘Преди няколко дни аз и още една бяхме в магазина с една, която я хванаха да краде’ (ung.no, 2021), при което единствено контекстът подсказва, че референтите са лица жени.

Субстантивната употреба на *en* в норвежки обичайно не изразява отрицателна, а неутрална оценка, и се доближава по функция до неопределителните местоимения¹⁵. При превод на *една* на норвежки необходимостта от маркиране на пола и запазване на отрицателната оценъчност налага експлициране на опората на именната фраза. Най-вероятният кандидат за преводен еквивалент сред разглежданите феминативи ще е същ. *dame* с оглед на тенденцията към пейоризация, разгледана в т. 2.1 и т. 6. При други означения за лица жени като *kvinnfolk*, *kvinnemenneske* и *kjerring* пейоративността вече е част от лексикалната (и кодифицираната) норма (вж. НАОВ 2024). Отрицателната оценка, изразявана с тях, достига до грубост и затова не са подходящ преводен еквивалент на *една*.

10. Като проява на неутрализация (обезценяване) в норвежкия език може да се разглежда и разговорната употреба на *dame* със значение

¹⁵ Употребата е маркирана като прономинална в нормативния речник ВМОВ, срв. и омонимичното неопределително местоимение с генерична референция *en* – напр. *En skal ikke tro alt en hører* ‘Човек не трябва да вярва на всичко, което чува’

‘интимна партньорка, приятелка’, регистрирана и лексикографски (срв. NAOB 2024). С нечленувана форма (*en dame*) се изразява неопределена специфична или неспецифична референция:

Jeg har fått meg en ny dame ‘Хванах си нова приятелка/ново гадже’;

han trenger en dame for å rette opp balansen ‘има нужда от приятелка, за да възстанови баланса си’ (nrk.no, 2016).

Членуваната със стилистично маркираната членна морфема *-a* (вж. и т. 7.1), вкл. пояснена с притежателно местоимение в постпозиция, форма – т.е. *dama, dama mi*, по-рядко *damen min* или *min dame* с показателно местоимение в препозиция – има определена специфична референция, често в изказвания на тема интимно общуване, поведение и външен вид на партньорката като средство за изразяване на различни видове оценка, в това число и неодобрение – напр.:

Jeg vil ha et friskt barn, men dama er mot gentesting ‘Искам здраво дете, но приятелката ми е против генетичните тестове’ (forum.kvinneguiden.no, 2018).

Българските съответствия на тази употреба на норв. *dame* в зависимост от наличието и степента на изразената неодобрителна оценка биха били *моята приятелка, моето гадже, приятелката (ми), гаджетто (ми), (тая) моята, мойта* или *жената* (дори и когато партньорите не са жени) и др.:

Скарах се с гаджетто и сега ... тотална самота (forums.data.bg, 2013);

не ме свърташе на едно място скарах се с приятелката по тел-а и всичко ми беше черно (bg.pokernews.com, 2011);

Не съм дал на мойта да пипа ни сняг, ни лопата, ни кола – чистя, подготвям автомобила ѝ – тя само пали и кара... (flagman.bg, 2017).

11. Спорно е доколко в разгледаните случаи на пейоризация в български и норвежки вече има основание да се говори за възникване на устойчива пейоративна *семантика*, присъща на разглежданите феминални названия (вж. по-подробно Pernishka 2008: 152–153), или става дума за еднотипни пейоративни *употреби* на лексемите при определени условия на комуникативната ситуация. В този смисъл еднотипните употреби могат да бъдат разглеждани и като основа за възникване на *потенциални семи*, „които отразяват странични и възможни характеристики на денотата“ и са „резултат от допълнителни знания за класа предмети и от конотации

в прагматичния опит на обществото или на отделния човек“ (Pernishka 1993: 43).

За наченки на възникване на свойствена за лексемите семантика говори и графичното отбелязване на пейоративната употреба чрез кавички (в бълг. език) или с главна буква (в норв. език) в примери като:

Отивам да си взема акта за раждане на детето и „дамата“ взе да ме изнудва, че ако не подписа каквото тя каже, няма да ми даде документа (bg-mamma.com, 2015);

I resepsjonen satt en Dame som ikke engang så det nødvendig å flytte litt på kaffe koppen eller suppa sin [...] ‘На рецепцията имаше една дама, която даже не си направи труда да отмести чашата си с кафе или супа [...]’ (no.tripadvisor.com, 2018).

Тя би могла да бъде доказана и чрез подходящи дистрибуционни тестове в рамките на социолингвистична анкета с повече информанти, която вероятно ще покаже, че феминативите *жена*, *госпожа* и *дама*, съотв. *kvinne* и *dame*, не са напълно взаимозаменяеми в примери като този по-долу и образуват минимални семантични опозиции:

Жената/дамата/госпожата взе, че ме напсува.

Спорно е и доколко процесите на неутрализация (обезценяване по Келер) и пейоризация протичат последователно. Те по-скоро се застъпват, което усложнява синхронния анализ на динамиката на феминативите със значение ‘жена изобщо’. Така при норв. *dame* се наблюдава силна неутрализация, съпътствана от частична пейоризация в определени ситуации. По сходен начин в български едновременно се неутрализира и пейоризира употребата на *госпожа* и *дама*, като процесът на влошаване на значението според мен е по-видим при *госпожа*. Синхронният срез на подчертано динамични лексикални процеси по принцип предполага отчитането на съчетаното влияние на разнообразни фактори.

Д. Нюблинг (Nübling 2011) критикува теорията на Келер за галантността като причина за пейоризация на феминативите със значение ‘жена изобщо’ като неприложима за обяснението на промените в семантиката им в минали развойни етапи на езика. Нюблинг подчертава, че пейоризацията е отражение на обществени и културни фактори, а не е последица от стремежа към търсене на все по-галантни названия на лицата жени, като различава следните видове пейоризация: социално декласиране (нем. *soziale Degradierung*), възприемането на жената като сексуален обект (нем. *Sexualisierung*) или като изпълнителка на по-непрестижни за-

нимания в рамките на домакинството (нем. *Funktionalisierung*) (пак там: 346–349). Освен това понятието за галантност на Келер се критикува като едностранчиво заради своята еднопосочност. Според Нюблинг не само мъжете, но и жените са се стремили да използват названия от по-високо стилистично равнище, но въпреки това названията на лица мъже не са подложени на същия тип пейоризация в диахронен план (пак там: 350). Примери за обратното обаче не липсват – срв. рефлексите на прагерм. **kerlaz/karlaz* ‘свободен мъж’ в немски (нем. разг. *Kerl* ‘мъж’, употребявано и неодобрително (вж. DWDS 2024) и английски (англ. *churl* ‘простак, селяндур’); вж. и т. 12 за възможна пейоративна употреба на *господин*.

Както посочих в т. 6, моделът на Келер има своята диагностична и прогностична стойност за обяснение на развоя на семантиката на разглежданите феминативи в *последните* няколко десетилетия, с което отпадат и част от възраженията на Нюблинг. Някои от описаните от Нюблинг фактори, мотивиращи пейоризацията на феминативите в миналото, днес са все по-малко актуални, а моделът на Келер изглежда правдоподобен. Все пак вероятно скоро ще се наложи ревизиране на концепцията на Келер за „играта на галантност“ заради разколебаването на моделите за изразяване на учтивост към жените и предпочитането на полово неутрални конвенции в общуването – срв. относително неуспешните засега опити за въвеждане на полово неутралното третолично местоимение *hen* вместо *han* ‘той’ *hun* ‘тя’ или генеричната употреба на *hun* в норвежки (Bull, Swan 2002: 245).

12. Често се посочва, че в диахронен план, за разлика от феминативите, названията на лица мъже не са подложени на пейоризация в същата степен (вж. напр. Nübling 2011: 347). Ако ограничим обекта на изследване до езиковата употреба в рамките на последните няколко десетилетия в България (след 1989 г.) обаче, ще видим, че някои от названията на лица мъже изобщо също търпят сходни семантични промени. Срв. напр. паралелната на употребата на *госпожа* генерализирана прагматична употреба на *господин* вместо *мъж* и отпадането на семите „с градска външност“¹⁶ в комуникативни ситуации, свързани с конфликт и раздразнение – напр.:

А в едната банка един господин даже имаше наглостта да ме пререди! (bg-mamma.com, 2009);

Иначе какво излиза-господинът си казва условията, докато момичето тихичко хлипа (bg-mamma.com, 2017).

¹⁶ Срв. дефиницията на *господин* в RBE 2006 ‘учтиво назоваване на мъж с градска външност, обикн. възрастен’.

13. В настоящата статия се позовах на примери, в които разглежданите феминативи са употребени в комуникативни ситуации, в които техният референт не присъства. Интересно би било да се проследи дали описаните пейоративни употреби се реализират и при присъствието на референта и как този и други прагматични фактори влияят върху дистрибуцията на феминативите изобщо – срв. следните конструирани примери:

Жената/дамата/госпожата пита колко струват картофите;

Тук една жена/дама/госпожа пита колко струват картофите.

Други фактори, които според мен влияят върху реализацията на пейоративните употреби, са видът референция на именните фрази, чиято опора са разглежданите феминативи, както и употребата на фразите в предикатна или непредикатна позиция. Тук разгледах основно случаи на неопределена специфична и отчасти неспецифична, както и определена референция, при непредикатна позиция на именните фрази.

От интерес би било и да се установи кои значения и пейоративни употреби се реализират при нереферентна употреба на фрази с опора феминатив с нулев член (*Иванова е дама/жена/госпожа*); при нереферентна еминентна употреба с една (*Иванова е една дама/госпожа/жена, с едни хубави дрехи, с една осанка*); при референтна употреба в изречения за твърдение (*Иванова е една дама/жена/госпожа, която живее в нашата кооперация*) и т.н. (вж. по-подробно Nitsolova 2008: 85–106).

Отбелязаното тук реализиране на пейоративни употреби в комуникативни ситуации, характеризиращи се с конфликт, недоволство, пренебрежение и под. ще наложи и по-подробно изследване на онези особености на ситуативния контекст, които обуславят реализирането на пейоративността. С оглед на различията между т.нар. „женско“ и „мъжко“ говорене не без значение за реализирането на разгледаните нови употреби на феминативите названия е и това дали комуникантите са мъже или жени.

14. Синхронната динамика в семантиката и употребата на разгледаните в статията феминативи води до динамика в дистрибуцията им, както и в дистрибуцията на означенията в рамките на цялото лексико-семантично поле „лице от женски пол“, вкл. субстантивно употребените показателни местоимения и лични местоимения с демонстративна употреба. Основните промени са свързани с неутрализация на семите „омъжена“ при бълг. *госпожа* и с „с изискано поведение“ при бълг. *дама* и норв. *dame*; известна функционална и дискурсна специализация на бълг. *жена* и норв. *kvinne*; прояви на пейоризация при бълг. *дама, госпожа* и норв. *dame*. Представените тук наблюдения са подходяща отправна точка за проследяване на бъдещото им развитие.

БЛАГОДАРНОСТИ

Благодаря на колегите Христо Стаменов и Владимир Найденов от Софийски университет „Св. Климент Охридски“ за полезните коментари по статията.

ЛИТЕРАТУРА

- АПРЕСЯН, Ю. Д. 1995. *Избранные труды. Т. II. Интегральное описание языка и системная лексикография*. Москва: Школа „Языки русской культуры“.
- БТР 2004. РАДЕВА, В. 2004. *Български тълковен речник*. Пловдив: Хермес.
- БТР 2005. АНДРЕЙЧИН, Л. и др. 2005. *Български тълковен речник*. 4. доп. и прераб. изд. София: Наука и изкуство.
- ДАНЧЕВ, А. 2001. *Съпоставително езиковедие. Теория и методология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- ИЛИЕВА, М. 1993. Семантико-стилистика на товареност на показателното местоимение оня/онзи, оная, онова, онези. – *Проглас*, №1, 75–79.
- ИЛИЕВА, М. 2004. *Българинът в своите местоимения*. Велико Търново: УИ „Св. Св. Кирил и Методий“, 2004.
- ЛЕКСИКОЛОГИЯ 2013. Крумова-Цветкова, Л., Д. Благоева, С. Колковска, Е. Пернишка, М. Божилова. 2013. *Българска лексикология и фразеология. Т. 1. Българска лексикология*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“.
- НИЦОЛОВА, Р. 2008. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- ПЕРНИШКА, Е. 2008. Прагматична информация в тълковния речник. In: Rangelova, A., J. Světlá, A. Jarošová (eds.). *Lexikografie v kontextu informační společnosti*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 143–168.
- ПЕРНИШКА, Е. 1993. *За системността в лексикалната многозначност на съществителните имена*. София: Издателство на БАН.
- РАДЕВА, В. 2017. *Българска лексикология и лексикография*. София: Изток-Запад.
- РБЕ 2001. *Речник на българския език*. Т. 1 (А – Б). 2. доп. и прераб. изд. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, ЕТ „ЕМАС“.
- РБЕ 2006. *Речник на българския език*. Т. 3 (Г – Деятел). 2. доп. и прераб. изд. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, ЕТ „ЕМАС“.
- РЧДБЕ 2007. МИЛЕВ, А., Б. НИКОЛОВ, Й. БРАТКОВ. 2007. *Речник на чуждите думи в българския език*. Пето издание. Допълнено и основно преработено от Емилия Пернишка. София: Наука и изкуство.
- СТАМЕНОВ, Хр. 2022. За съгласуването и взаимодействието на някои категории с оглед на функциите на един. – *Известия на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“*, бр. XXXV, 25–89.
- СТРБЕ 2008. Буров, Ст., В. Бонджолова, М. Илиева, П. Пехливанова. 2008. *Съвремен тълковен речник на българския език с приложения*. Трето издание. Велико Търново: Габеров.
- СУМРОВА, В. 2018. *Новите феминални названия в българския език*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“.

ТЪРПОМАНОВА, Е. 2020. *Функции на местоименията в балканските езици*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.

REFERENCES

- ALTENBERG, B., S. GRANGER. 2002. Recent trends in cross-linguistic lexical studies. In: Altenberg, B., S. Granger (eds.). *Lexis in Contrast. Corpus-based approaches*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 3–48.
- ANDERSEN, G. 2014. Pragmatic borrowing. – *Journal of Pragmatics* 67, 17–33.
- APRESYAN, YU. D. 1995. *Izbrannye trudy. T. II. Integral'noe opisaniye yazyka i sistemnaya leksikografiya*. Moskva: Shkola „Yazyki russkoj kul'tury“.
- BMOB 1986. LANDRØ, M. I., B. WANGENSTEEN (eds.). 1986. *Bokmålsordboka*. Oslo: Universitetsforlaget.
- BMOB 1993. LANDRØ, M. I., B. WANGENSTEEN (eds.). 1993. *Bokmålsordboka*. Oslo: Universitetsforlaget.
- BMOB 2024. *Bokmålsordboka*. Språkrådet og Universitetet i Bergen. at <http://ordbøkene.no> (accessed 4 March 2024).
- BTR 2004. RADEVA, V. 2004. *Balgarski talkoven rechnik*. Plovdiv: Hermes.
- BTR 2005. ANDREYCHIN, L. i dr. 2005. *Balgarski talkoven rechnik*. 4. dop. i prerab. izd. Sofia: Nauka i izkustvo.
- BULL, T., T. SWAN 2002. Norwegian. The representation of gender in Norwegian. In: Hellinger, M., H. Bußmann (eds.). *Gender Across Languages. The linguistic representation of women and men*. Volume 2. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 219–249.
- CORNISH, F. et al. 2005. Indirect anaphora in English and French: A cross-linguistic study of pronoun resolution. – *Journal of Memory and Language* 52(3): 363–376.
- DANCHEV, A. 2001. *Sapostavitelno ezikoznanie. Teoria i metodologia*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.
- DIEMER, S. 2011. Corpus linguistics with Google? In: *Proceedings of ISLE 2 Boston (2008)*. at <https://www.bu.edu/isle/files/2012/01/Stefan-Diemer-Corpus-Linguistics-with-Google.pdf> (accessed 14 April 2024).
- DWDS 2024. *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. Das Wortauskunftssystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart*, hrsg. v. d. Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften. at <https://www.dwds.de/> (accessed 4 January 2024).
- FAARLUND, J. T., S. LIE, K. I. VANNEBO 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- HUDDLESTON, R., G. K. PULLUM (eds.) 2002. *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge UP.
- ILIEVA, M. 1993. Semantiko-stilistichna natovarenost na pokazatelnoto mestoimenie onya/onzi, onaya, onova, onezi. – *Proglas*, №1, 75–79.
- ILIEVA, M. 2004. *Balgarinat v svoite mestoimenia*. Veliko Tarnovo: UI „Sv. Sv. Kiril i Metodiy“.
- JOHANNESSEN, J. B. 2008. Psykologiske demonstrativer. In: Johannessen, J. B., K. Hagen (eds.). *Språk i Oslo. Ny forskning omkring talespråk*. Oslo: Novus forlag, 63–77.

- KELLER, R. 1994. *On Language Change. The invisible hand in language*. London, New York: Routledge.
- LEKSIKOLOGIA 2013. KRUMOVA-TSVETKOVA, L., D. BLAGOEVA, S. KOLKOVSKA, E. PERNISHKA, M. BOZHILOVA 2013. *Balgarska leksikologia i frazeologia. T. 1. Balgarska leksikologia*. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“.
- LIE, S. 2010. Om demonstrativer. – *Maal og Minne* 2, 59–78.
- LUNDEBY, E. 1965. *Overbestemt substantiv i norsk og andre nordiske språk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Meier, A. J. 1999. When Is a Woman a Lady? A Change in Progress? – *American Speech*, Vol. 74, No. 1, 56–70.
- NAOB 2024. *Det Norske Akademis ordbok*. Oslo: Det Norske Akademi for Språk og Litteratur. at <https://naob.no> (accessed 4 March 2024).
- NITSOLOVA, R. 2008. *Balgarska gramatika. Morfologia*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.
- NNC 2020. *Norwegian Newspaper Corpus Bokmål*. 2020. Created by the project Norsk aviskorpus. Distributed by the CLARINO Bergen Centre: hdl:11495/D9B5-0349-4330-0
- NOB 1998. GUTTU, T. 1998. *Norsk ordbok: riksmål og moderat bokmål*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- NROB 1937. KNUDSEN, T., A. SOMMERFELT 1937. *Norsk Riksmålsordbok*. Bind 1. A-for. Oslo: Aschehoug.
- NÜBLING, D. 2011. Von der ‚Jungfrau‘ zur ‚Magd‘, vom ‚Mädchen‘ zur ‚Prostituierten‘: Die Pejorisierung der Frauenbezeichnungen als Zerrspiegel der Kultur und als Effekt männlicher Galanterie? In: Riecke, J. (ed.). *Jahrbuch für Germanistische Sprachgeschichte. Historische Semantik*. Bd. 2. Berlin, New York: De Gruyter, 344–359.
- PELDEN, S. et al. Ladies, gentlemen and guys: The gender politics of politeness. – *Social Sciences* 8(2): 56, 2019. <https://doi.org/10.3390/socsci8020056>
- PERNISHKA, E. 2008. Pragmaticzna informatsia v talkovnia rechnik. In: Rangelova, A., J. Světlá, A. Jarošová (eds.). *Lexikografie v kontextu informační společnosti*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 143–168.
- PERNISHKA, E. 1993. *Za sistemnostta v leksikalnata mnogoznachnost na sashtestvitelnite imena*. Sofia: Izdatelstvo na BAN.
- RADEVA, V. 2017. *Balgarska leksikologia i leksikografia*. Sofia: Iztok-Zapad.
- RBE 2001. *Rechnik na balgarskia ezik*. T. 1 (A – B). 2. dop. i prerab. izd. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“, ET „EMAS“.
- RBE 2006. *Rechnik na balgarskia ezik*. T. 3 (G – Deyatel). 2. dop. i prerab. izd. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“, ET „EMAS“.
- RChDBE 2007. MILEV, A., B. NIKOLOV, Y. BRATKOV 2007. *Rechnik na chuzhdite dumi v balgarskia ezik*. Peto izdanie. Dopalneno i osnovno preraboteno ot Emilia Pernishka. Sofia: Nauka i izkustvo.
- RÜHLEMANN, CHR., M. B. O’DONNELL 2015. Deixis. In: Aijmer, K., Chr. Rühlemann (eds.). *Corpus Pragmatics*. Cambridge: Cambridge UP, 331–359.
- SÆLEN HOLTÅS, V. 2023. *Deilige damer, maskerte menn. Ei triangulerande undersøking av adjektivattributt til dame, kvinne og mann i Norsk aviskorpus (bokmål)*.

- Mastergradsoppgåve i nordisk språk og litteratur. Bergen: Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studium. Bergen: Universitetet i Bergen.
- STAMENOV, HR. 2022. Za saglasuvaneto i vzaimodeystviето na nyakoi kategorii s ogleд na funktsiite na *edin*. – *Izvestia na Instituta za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“*, br. XXXV, 25–89.
- STRBE 2008. BUROV, ST., V. BONDZHOLOVA, M. ILIEVA, P. PEHLIVANOVA 2008. *Savremenен talkoven rechnik na balgarskia ezik s prilozhenia*. Treto izdanie. Veliko Tarnovo: Gaberov, 2008.
- SUMROVA, V. 2018. *Novite feminalni nazvania v balgarskia ezik*. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“.
- TARPOMANOVA, E. 2020. *Funktsii na mestoimeniyata v balkanskite ezitsi*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2020.
- VINDENES, U. 2021. Om fornying av demonstrativer i norsk. – *Maal og Minne 1*, 131–172.

NEW USES OF THE FEMINITIVES ДАМА, ГОСПОЖА, ЖЕНА AND DAME, FRUE, KVINNE IN BULGARIAN AND NORWEGIAN

Senior Assist. Prof. Ivan Tenev PhD
Sofia University St. Kliment Ohridski

The article presents a comparative perspective on emerging pragmatic uses of the Bulgarian feminatives *дама*, *госпожа*, *жена* and their Norwegian counterparts *dame*, *frue*, *kvinne*. These new uses manifest in the neutralisation of differential semes such as ‘married’, ‘of high social status’, ‘respectable’; in functional and semantic specialisation; as well as in the development of some pejorative uses. The article outlines the reasons for the new pragmatic uses and the conditions under which they become prominent in speech. Additionally, it examines the use of distal and proximal demonstratives as criteria for establishing pejorative pragmatic uses, and in their pronominal use, as translation equivalents of the feminatives. Microsemantic changes lead to a redistribution of feminatives at the macrosemantic level, whereby Bulgarian *дама*, *госпожа*, and Norwegian *dame* expand their usage, displacing *жена* and *kvinne*.

Key words: Bulgarian language, Norwegian language, feminatives, pragmatic uses, pejorativisation, demonstratives

Senior Assist. Prof. Ivan Tenev, PhD
ORCID ID: 0009-0009-8421-894X
Researcher ID (Web of Science):V-1164-2019
Sofia University St. Kliment Ohridski
Faculty of Classical and Modern Languages
Department of German and Scandinavian Studies
15 Tsar Osvoboditel Blvd., Sofia
e-mail: itenev@uni-sofia.bg